

Ženská emancipace v Česku aneb Quo vadis, femina?

13.8.2007 Týdeník Rozhlas str. 3 Příběhy a reportáže

ZDEŇKA PETÁKOVÁ, MARIE HAIŠOVÁ Agentura GAIA

Když v roce 1918 bylo zásluhou desítek let osvětové práce ženských spolků i jednotlivých ženských i mužských osobností prosazeno v naší zemi volební právo pro ženy, jistě nikdo nedokázal odhadnout, jak s touto nově nabytou mocí ženy naloží. Jak by se asi tehdejší intelektuálky a bojovnice za práva žen podivily, kdyby zjistily, jak rozpačitě o necelé století později české ženy ke svému volebnímu právu přistupují! Vynikající, jednoduchou a snadno pochopitelnou obecnou definici feminismu nachází kniha Aleny Valterové Přípomínky od sporáku (1993): „Při vědomí rozdílnosti mezi mužskou a ženskou identitou hledá feministické hnutí cesty k dorozumění v zájmu humánnějšího uspořádání společnosti i rodiny. Být feministkou znamená zabývat se něčím, co souvisí se ženami, ve snaze to zlepšit.“ Ženská práva jsou lidská práva. Ženské emancipační hnutí je součástí širšího, zpočátku evropského a později i severoamerického emancipačního myšlenkového proudu, který postupně rozšiřoval politická i lidská práva aristokracie na zámožné - měšťany a později i na ostatní složky obyvatelstva. Na ženy došlo až naposled, jak dokládá například časový vývoj volebního práva. Volební právo nemajetných bylo v Rakousku uzákoněno v roce 1900, volební právo žen v ČSR až roce 1918.

Právo vlastnit majetek, mít zaměstnání, právo na vzdělání, právo na podíl na politické moci (volební právo a právo být volena) byly základní mety, kterých dosáhla emancipace takzvané první vlny (v západní Evropě 1791-dvacátá léta 20. století).

První vlna emancipace žen, vzdutá myšlenkovým proudem osvícenství a částečně uváděná do praxe Velkou francouzskou revolucí, české země zasahuje až v době národního obrození. K prosazování myšlenky národního sebeurčení byla - obrazně řečeno - každá ruka dobrá, a tak byly do obrozeneckého hnutí zapojeny i silné a nadané ženské osobnosti té doby. Tehdy povstala generace bojovnic za uvědomění si všeobecných lidských potřeb a sebevyjádření žen - v čele s mimořádnou Boženou Němcovou. Emancipační práce byla dobrovolnická a podporovaná donátorskou činností soukromých osobností. Kromě osvěty se soustředila na pomoc ženám ze sociálně nejslabších vrstev a jejich dětem. Jasně vlivy ze zámoří Myšlenkové klima českých zemí ovlivnil silně Vojta Náprstek, který si z desetiletého pobytu ve Spojených státech (vrátil se v roce 1858) přivezl kromě jiného i přesvědčení o užitečnosti rovnoprávnosti žen a mužů pro vývoj národa. Kolem Vojty Náprstka byl organizován Americký klub dam (1865) se svými přednáškami o nezávislosti žen a rozsáhlou knihovnou s čítárnou. Americký klub dam ovlivnil podle záznamů desítky tisíc návštěvnic a návštěvníků.

Všeobecné rovné volební právo pro ženy, rovný přístup ke vzdělání, stejná mzda za stejnou práci a zlepšení ekonomického postavení žen byly jedním z cílů českých obrozenců. Ti chtěli hlavně lepší uplatnění žen v občanském životě. Vzniká Český výrobní spolek (1863), z jeho popudu je založena Městská dívčí škola, první svého druhu v Rakousku. Ženský výrobní spolek (1871) s pravomocí zakládání dívčích průmyslových škol umožnil lepší profesní zařazení žen. Český tisk je tehdy textům o emancipaci žen otevřen a píše o nich nadšeně a s vlasteneckým patosem. Vznikají i periodika Ženské listy a Ženský svět.

Osobnostmi, které se tehdy angažují v proženských snahách, jsou Magdalena Dobromila Rettigová, Marie Palacká-Riegerová, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Karolina Světlá a Tereza Nováková.

Pro zasazení jejich snah do širšího kontextu si musíme uvědomit, že v době druhé poloviny 19. století byla zaměstnanost žen nízká, ženy vykonávaly nekvalifikované a dělnické práce.

Zvýšení pracovní kvalifikace žen umožnilo jejich střední a vysoké vzdělání. U nás se ženy mohly věnovat učitelství od poslední čtvrtiny 19. století; Gymnasium Minerva připravovalo od roku 1890 žáčky pro vstup na vysoké školy. Na vysokých školách bylo ženám povoleno studovat až v roce 1897.

Feminista v čele státu Tomáš Garrigue Masaryk (nar. 1850) dokazoval celou svou životní praxí, že ženy jsou pro něho stejně důležité jako muži. Netajil se tím, že v určitých ohledech si jich váží více než mužů. Pocházel z chudých poměrů a vzdělání mu v počátku umožnila podpora jeho matky, která dobře odhadla jeho mimořádný talent. Názor T. G. M. na rovnoprávnost silně ovlivnila jeho manželka Charlotta. Masaryk pomáhal u porodů svých dětí, podílel se na péči o děti od kojeneckého věku. Podporoval vzdělání svých dcer. Alice Masaryková byla čtvrtou ženou s dosaženým akademickým titulem u nás. T. G. M. prosadil legislativní definici o rovnoprávnosti žen do nově vznikající Ústavy ČSR.

Obě světové války ukázaly, že ženy se dokáží bez větších problémů ujmout i prací, které dříve mohli vykonávat jen muži. Zaměstnanost žen v době válečných konfliktů prudce stoupla. Po válce se muži do svých zaměstnání navracejí, ale tradiční schéma již zůstává změněno. Svou intelektuální zdatnost tehdy prokázaly ženy v naší zemi v žurnalistice, politické práci nebo medicíně. Vůdčí osobnosti, které nesly v této době myšlenky rovnoprávnosti žen, byly zejména učitelka a politička Františka Plamínková, redaktorka a politička Fráňa Zemínová a právnička a politička Milada Horáková. Všechny tři byly mimo jiné i poslankyněmi a prosazovaly myšlenky rovnosti žen do československé legislativy.

V první polovině 20. století začaly mít ženy uvolněné ruce, které jim dříve svazovalo mateřství. S nižší rodičovskou zátěží mohly ženy ve větší míře začít využívat možnosti, které jim připravila první vlna feminismu. Zvyšovala se zejména jejich vzdělanost a ekonomická nezávislost.

V době studené války ženy na jedné straně železné opony pomáhají obnovovat zničenou západní Evropu a startovat ekonomický růst, ženy na straně druhé „budují socialismus“. Atmosféra na obou stranách opony i za „velkou louží“ zprvu odstavuje emancipační snahy na druhou kolej. Druhá vlna feminismu z podhoubí vyšší vzdělanosti žen, umožněné legislativou i zvýšením hospodářské úrovně, se dostávají do popředí dříve nevyslovované ženské potřeby. Na ty se snaží upozornit v šedesátých letech 20. století „druhá vlna feminismu“. Ta navazuje na vlnu první opakováním rovnostářské proklamace o tom, že z mravního hlediska jsou si všichni lidé rovni. Tento myšlenkový základ je nově aplikován i do oblasti sexuálního zrovnoprávnění žen, uvolnění manželství od církevního a státního poručnickování a do ochrany nemanželských dětí a jejich matek. A od devadesátých let doposud patří feminismus třetí vlny boji za právo na ženskou identitu, za právo na sexuální orientaci, proti domácímu násilí a sexuálnímu obtěžování na pracovišti a dalším formám útlaku.

A co u nás?

V poválečných letech nebyl na lidská práva čas. Emancipační výdobytky jako například právo na potrat (1958) byly národu jaksi „uděleny shora“. Vzhledem k politické situaci bylo nemyslitelné, aby ženy nějaké své požadavky formulovaly samy ve veřejné diskusi. Feministické snahy vystávají až v devadesátých letech minulého století na univerzitní půdě v práci vůdčí osobnosti českého feminismu Jiřiny Šiklové, zakladatelky Centra a knihovny neziskové nevládní organizace Gender Studies, a v práci jejich následovnic. Jinak jsme se po politických změnách v roce 1989 ani nestačili nadechnout a politická i ekonomická moc v zemi byla v mužských rukou. A zůstala v nich dodnes. Političky, které se nebojí mluvit, jedním dechem přirovnávají české politické strany k pánským klubům. A moc ekonomická? Jestliže je prvním předpokladem emancipace žen jejich ekonomická nezávislost, prohrávají u nás na plné čáře. Příjem za stejnou práci je u nás nižší pro ženy o třicet procent (v EU jen o patnáct procent). Od nedostatečně honorované péče o děti a nízkého finančního ohodnocení v době ošetřování člena rodiny se odvíjí i nižší celkový příjem za celé produktivní období života a nižší starobní důchod žen.

Stav emancipačního hnutí v zemi Snahy o osvětu ohledně emancipace žen včetně genderově citlivých textů v učebnicích, péči o sociálně slabé ženy a ženy s problémy jsou stále v zárodcích. Finanční a lidské zdroje pro tuto práci v převaze závisí na dotacích z Evropské unie a na existenci dobrovolných dárců. Stát zklamává nejen v otázce finanční podpory emancipačního hnutí, ale dokonce i v podpoře ideové. Toho jsme byli svědky v letošním roce, kdy při uvedení Roku rovných příležitostí český premiér prohlásil, že nevidí žádnou diskriminaci našich žen. Ignoroval tak všechna statistická čísla včetně minimálního počtu žen ve vrcholné politice státu. Genderově citlivý přístup k tvorbě textů ignorují také téměř všechna média a přispívají tak k zachování genderových stereotypů.

Citelně chybí státní instituce, která by podpořila teoretické i praktické práce směřující k vyšší emancipaci žen. Muži zkrátka mají moc a se ženami se o ni nehodlají dělit. Pokud nemohou být schopnosti celé poloviny národa využívány v míře, která jim náleží, nemůžeme hovořit o moudrém spravování státu.

Boj, který nelze vyhrát?

Naše země se dnes honosí nejvyšší životní úrovní ve svých dějinách měřeno výší produkce a spotřeby. O kořistění přírodních zdrojů v míře, která nemá historickou obdobu, a širokém využíváním nedůstojné lidské práce v zemích třetího světa se mlčí. Otázkou zůstává, zda mezi pohodlným životem a životem v lidskosti a důstojnosti lze položit rovnítko. A zlepšení postavení žen? Zdá se, že jde o boj, který nelze vyhrát. Ale to neznamená, že by se měl vzdát.

S podporou Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR je momentálně realizován dvouletý projekt Quo vadis, femina? - jakási vize žen o trvale udržitelném životě. Jeho ideou je pozitivní formulace představ našich žen o budoucnosti, nejen reagování na problémy způsobené systémem, který používá jen jedno oko, ačkoliv má oči dvě. Výsledek dvanácti kulatých stolů žen různých generací, rozmanitých profesí, rozdílného sociálního a ekonomického zázemí a zkušeností

bude zveřejněn v publikaci stejného názvu a prezentován na mezinárodní konferenci v Praze dne 10. října 2007.

Naděje z Unie Členstvím v Evropské unii se Česká republika zavázala k respektování určitých práv a povinností. Jedním z nich je zásada dodržování horizontálních témat u každého vertikálně zaměřeného projektu, který je podpořen ze strukturálních fondů. Do horizontálních témat se řadí dodržování rovných příležitostí, zásada trvale udržitelného života, komunitní spolupráce a informační společnost. Dodržování těchto zásad podléhá auditu a jejich nerespektováním hrozí buď nepřidělení dotace, anebo její vrácení zpětně po dobu deseti let. Zdá se, že jedině tlak zvnějšku a hrozba sankcí pomůže českým mužům - expertům na všechno, aby změnili přístup k ženám, ocenili jejich přínos pro společnost a umožnili jim vyjadřovat se k veřejným záležitostem, podílet se na strategickém rozhodování, plánování a moci. Ušetřenou energii by naši muži mohli investovat do péče o druhé a do každodenních domácích povinností.

Foto popis|

O autorovi| ZDEŇKA PETÁKOVÁ, **MARIE HAIŠOVÁ** Autorky jsou vedoucí projektu Quo vadis, femina? **Agentury GAIA**, o. s. Ilustrační foto archiv